

acht beginletters zijn met geometrische patronen en bladmotieven opengewerkt; twee initialen (f. 1r, 142r) zijn op een dito maar uitvoeriger wijze aan de buitenkant versierd; één initiaal is een groteske vertoning (f. 51v): links en rechts van de letter een grimmig maskergelaat resp. met baard en met puntmuts, alsook onder het linkse hoofd een met sierspijkers afgezette — omgekeerde — laars waarvan de puntige voet tot aan zijn baard reikt; bijna al deze initialen zijn gevat in een parellijst en vele vertonen een randdecoratie van zwierige krullijnen (b.v. op f. 37r met drietallige bloemen en een opvallende vruchtbodem of op f. 64r uitlopend op een lelieachtige plant — zoals op f. 69v — met een oog als bloemknop); acanthusbladeren, die meestal de binnenzijde van de beginletters opsmukken, versieren de marges op f. 1r (in de onderrand ontspringen zij aan een banderol en vullen zij, in friezen gevat, de overige drie randen), alsook op f. 27v, 51v en 102v; de binnenversiering met sommige initialen is waard vermeld te worden: f. 1r. (een geabstraheerd vogellichaam met opengeslagen vlerken en zichzelf met zijn lange hals omringend), f. 37r (een koolplant, twee opgerolde en twee ontrolde bladeren in een ruitvorm), f. 39v (een egel), f. 42r (een opengesprongen bolvormige bloem met een uit het hart oprijzende groene vlamtong), f. 45v (het hart van de bloem ziet er uit als een aardbei), f. 48v (het hart van de bloem is als een opkomend zonnetje), f. 64r (een bloemknop als een oog), f. 69v (elk van beide akanten in opengespreide V-vorm omgeeft beschermend een ontluikend drietalig bloempje), f. 109r (een koolplant), f. 112r (een met zorg uitgevoerde drietallige bloem met zeer kleine groene kelkblaadjes), f. 123r (een ovaal klein groen bekleet grappig masker gehuld in een muts waarvan de rechterboord met punten is afgebiesd), 138v (twee ringsegmenten loodrecht op elkaar op een gearceerde achtergrond), f. 142r (draperie van akanten waaraan in het midden een schedevormig voorwerp hangt), 158r en 189r (als een opstaande kraag openvallende bloem waaruit zich een spits object verheft), 176r (een uitgespreide V-vormige acanthus), 183r (een bloemenkrans).

Zwartgeworden stugge perkamenten band op karton; geen dekbladen; voorplat gro-tendeels en achterplat met rug volledig losgekomen van het boekblok. In de ondermarge van f. 113r staat in potlood geschreven (19de-20ste eeuw): *Jahans SLeeris*, vermoedelijk de naam van een bezitter.

LIT. — D. A. STRACKE, *Over het: "Ave mundi salutare", in het Diets*, Ons geestelijk erf, 24, 1950, p. 409-419; betr. f. 27r-36v. ID., *Bijdrage tot de Middelnederlandse devotie: de Vreugden en Weeën van Maria*, l.c., 26, 1952, p. 20-22; uitgave van f. 165r-166v, p. 129-131; uitgave van f. 162r-165r, p. 131-133; uitgave van f. 171v-173v.

Neerl. 18 (olim 18, K, Z). GEBEDENBOEK. — Delft, clarissen (?), 15de-16de eeuw (na 1475).

INHOUD. — [1] F. Ib-IIIb (volgens de notities van P. Grootens): f. Ib Gebed tot de Drie Koningen (O koninck Jasper, coninck Melchior, coninck balthazar, ic bidde voer die heilighe screijende), f. Ib-IIa Passiegebed (VAN HEEL, p. 117, nr. 30), f. IIa-IIIb Gebed (O aldus mijns ende ic bid u dat ghy u dusdanich hout). [2] F. 1r-3r *Dit naevolgende gebed heeft gemaect sint thomas van aquinen* (= Ps.-Thomas van Aquino, Concede mihi, misericors Deus, quae tibi placita sunt ardentius concupiscere / LIEFTINCK, p. 139, Ltk. 317 sub f. 93 en p. 197, Ltk. 349 sub f. 93'; VAN HEEL, p. 37, nr. 12; zie ook ACHTEN-KNAUS, *Lat. Gebetb.*, p. 73, nr. 9 sub f. 73v en LEROQUAIS, II, p. 391). [3] F. 3v-9r *Hier beginnen hondert Aue Maria. ter eeren der moder gods* (ACHTEN-KNAUS, *Di.-Ndl. Gebetb.*, p. 99, nr. 22 sub f. 203r en p. 105, nr. 23 sub f. 219v). [4] F. 9v-16v *Dit cransken salmen lesen als men in eeniger lijden is ten gede<n>ckenisse des bedroeffenissen die maria die moder gods onder den crucen*

hadde). [5] F. 17r-20r *Hier nae volghen neghen deuoete opofferinghe vander werdiger passien ons liefs heren Jhesu xpristi totten hemelschen vader* (ACHTEN-KNAUS *Dt.-Ndl. Gebetb.*, p. 124, nr. 27 sub f. 219v). [6] F. 20r-21r *drie pater noster ter eeren der heiliger drijuoldicheit* (ACHTEN-KNAUS, *Dt.-Ndl. Gebetb.*, p. 53, nr. 8 sub f. 62r). [7] F. 21r-23r *Een seer Ghebedt van onser lieuer vrouwen der hemelscher Coninginnen* (Soedanich is dijn lieue onder den lieuen o alre schonste mijn vrindinne seer schoen van buten: zijnde een vrije bewerking van *Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum?* = Henricus Suso, *Horologium sapientiae*, I, 6 / LIEFTINCK, p. 201, Ltk. 353 sub f. 1). [8] F. 23v-24v *Gebed van een grauwezuster* (Ic bidde dijn lieue heere Jhesu xpristus dattu met dijnen godlicken vuyers verbent alle vlecken die aen mijnnen lichaem sijn (LIEFTINCK, p. 133, Ltk. 313 sub f. 205). [9] F. 24v-25r *Gebedt van der hemelscher Coninginnen* (ACHTEN-KNAUS, *Dt.-Ndl. Gebetb.*, p. 174, nr. 40 sub f. 97v). [10] F. 25r-30r *Twee gebeden tot God de Vader voor vergiffenis der zonden*: f. 25r *O hemelsche vader wilcks nature is ontfermen Ende wilcks reuijer der genaeden ewelick vloijende is* (MEERTENS, VI, p. 191, nr. 33 sub 11), f. 27v *O hemelsche vader ic offer dijn dijnne eenigen soene onsen here ihesum christum mijnen behoeder ende verlosser sijn heilich leuen ende bitter passie*. [11] F. 30r-34r *Dese naevolgende gebeden* (tot de wonden van Jezus Christus) *plach sint franciscus alle daghe te lesen* (MEERTENS, VI, p. 186, nr. 32 sub 31). [12] F. 34r-37v, 39r-40r (tot en met: *O edel herte werde verbreijt ende opgeloken als een wonderlike waelrukende rose, want de daaropvolgende tekst verschilt met de hieronder in Lit. geciteerde redactie*), 44v-46v *Sinte bernaerds ghebet van den ghecruijsden leden Jhesu christi* (= Arnulf van Leuven, *Salve meum salutare*). [13] F. 38r-38v *Een seer schoen deuoet ghebet van den heiligen eerwerdigen lichaem ons heeren Jhesu christi* (misgebed / LELOUX, p. 196-197, nr. 3 sub 10b). [14] F. 38v *ghebet tot onsen lieuen brudegom Jhesum christum* (O lieue heer ihesu xpriste O Jonfferlicke brudegom ic neijghe mij voer dijn Ende ic gruet alle dijn duijrbare wonden). [14] F. 41v-44v *Communiegebeden*: f. 41v *nae die ontfenckenis des h sacramen <ts>* (O lieue soete mijnlick Jhesu mijn heer ende mijn god wat heues du om mijnen wil geleden), f. 43v *voer die ontfenckenis des h sacra <ments>* (O soete minlicke heere Jhesu xpriste mijn heer ende mijn god coninck des hemels ende der erden Ende een behalder der werelt). [15] F. 46v-58v *Dit sijn die (32) osterbloemkens des glorioser opverstententnisse (!) Jhesu christi* (MEERTENS, I, p. 79-84, waar men een overeenkomstige tekst aantreft m.b.t. de 'bloemkens' 1, 4, 12-16, 19-22 in dit handschrift). [16] F. 58v-65v *Dat paesdachs ghebet tot maria* (IC vermaen ende gruete dijn schoen wonderlike morgen roet des vroliken heiligen paesdachs. Ic gruete dijn du claer sonnenschijn des ghebenedijden oesterdaechs / na elk 'Ic vermaenen' zeven Ave Maria's). [17] F. 66r-67r *Gebed tot Jezus Christus* (O Minlike suete vader heer Jhesu xpristus Ic beuele v huden desen dach ende in die vre mijnre doot mijn arme siele in uwen vaderliken handen). [18] F. 67r *Gedichtje* (Wij slaept als men saijen sal Die en heeft geen vrucht als men maijen en sal ... Wij slaept als hij wercken sal Die sal vasten als men eeten sal / volledig in rubriek). [19] F. 67r-73r *Dit is een eijnich ghebet eens berouwigen menschen die hem gerne tot god geerkeeren soude* (Eya edel coninc ende heer milde vader vrinteliks god. Ic dancke v van alle mijnre herten der ouer groter genaden). [20] F. 73r-75v *Een schoen deuoet gebed* (O Maker des leuens ende des hemels ende der erden coninck der coningen die mij van neit heues gemaect tot dijnen beelde ende gelikenisse). [21] F. 76r-89v *Het is te weten dat die broederschap vande rosen crans der hemelscher conijnginen maria is begonnen totten loue ende ter eeren gods ... Den ij crans is vander werdigen lijden ons heeren Jhesu christi ter eeren der groter droefheit onser lieuer vrouwen (!) ... Den ij crans is van der blijtschap die maria hadde doen haer lief kint verresen was*

vanderdoot ende is den fyolen crans: f. 76v WEest ghegruet reijne maget maria coninghijne des hemels die vanden propheten voer ghefuguriert ende ghepropheteert biste (1ste 'rosencrans'), f. 80v O Alre suetste moeder maria met wijer groter droeffheit waerstu veruult doen aenstaende was die bitter passie dijns geminden soens ock melidende in dijne herten (2de 'rosencrans'), f. 85r O gloriose maget maria verblijde dij met volhertelicker blijtschappen want dij soen die coninck der glorien alsoe gloriosilick neder daelden te hellen ende met groter claerheit haer sloten onttwee brach (3de 'rosencrans'). [22] F. 89v-92v *Hiernae volgen seuen droeffenissen van onser lieuer vrouwen maria*. [23] F. 92v-94r Twee gebeden tot het Kindje Jezus. [24] F. 94r-94v *totter ghebenedider moeder maria* (WEest ghegruet eerwerdijghe moeder gods maria Ende verblijde dij alre salicste maget maria loefs bistu werdich). [25] F. 94v-95v *Van eenigen sancte die v belieft* (LELOUX, p. 212, nr. 3 sub 16z). [26] F. 95v-96v *Misgebeden*: f. 95v *Soe wie dit naevolgende ghebet leest onder der missen die wert delectich alle der missen die ouer alle die gansche werelt ghedaen werden* (LELOUX, p. 196-197, nr. 3, sub 10b), f. 96r *Als men den kelck op heef* (O lieue heere Jhesu xpristi v dierbaer bloet dat ghi soe ouervloedelick wt ghestoert hebt). [27] F. 96v-100v *Opten heiligen korsdach een seer schoen minlick deuoet crynsken vanden cleijnen sueten kindeken ihesus gebenediet* (ACHTEN-KNAUS, *Dt.-Ndl. Gebetb.*, p. 128, nr. 28 sub f. 104r).

BESCHR. – Papier; 100 bladen; resten van een oudere moderne foliëring: f. 1r-6, 17-45 waarbij tussen f. 17-18 en 18-19 telkens een blad bij de nummering werd overgeslagen, en f. 36(!)-88 in inktpotlood (f. 7-16 in zwart potlood van een andere hand); oorspronkelijke foliëring recto onderaan rechts: aij-aiij (f. 18-20), bij-biiij (f. 26-28), ci-ciiij (f. 33-36), di-diiij (f. 41-44); blad en bladspiegel resp. 144 × 97 mm en ca. 103/113 × ca. 65/75 mm; één kolom; littera bastarda (verschillende handen) en littera cursiva (één hand, f. 96v-100v); terminus post quem: *het is te weten dat die broederschap vande <n> rosen crans der hemelscher conijnginen maria ... Int iaer ons heren duijsent iiij hondert ende lxxv ende is bestedicht met paeslicker mach ...* (f. 76r). Slechts twee initiaalversieringen: op f. 3v een drie regels hoge rode O waar rond een bloemenkrans is geschetst, en op f. 17r een negen regels hoge blauwe O met rood penwerk (een parelijst rond de letter, in het ovale oog van de letter neigen twee akanten in een opslaande golfbeweging naar een eivormig voorwerp met afgebroken top, in de marge lijnen met krullen); andere opvallende ornamenten zijn: tussen f. 17v-59r enkele blauwe lombarden van twee regels hoog, een blauwe S-initiaal van drie regels hoog (f. 21r) en voornamelijk twee tot drie regels hoge rode I's (soms blauw) met een door een witte uitsparing in twee helften verdeelde brede schacht (ofwel bestaat de linkerhelft uit twee driehoeken gescheiden door een knop en staat een ruitmotief loodrecht op de rechterhelft, ofwel staat een leliemotief loodrecht op beide helften). Oorspronkelijke donkerbruin kalfsleren band op houten borden; de platten versierd in blindstempeling: een omlijsting rond de letter (S-figuren met vijftallige (klaver)bladmotieven), de centrale rechthoek door dubbellijnen in vier ruiten en acht driehoeken verdeeld waarbinnen rozetjes; geelkoperen (?) beslag bestaande uit vier driehoekige stukken rond de hoeken en bij de rug en uit vijf rozetten in de centrale rechthoek (één op voor- en achterplat ontbreekt); gedeeltelijk vernieuwde sloten; rug vernieuwd. Volgens een van april 1974 daterend restauratieverslag van de boekbinderij Schrijen (Sittard), werd de rug "opnieuw genaaid op [vier] ribben op de originele garenperforatie. Nieuwe rug in glad gekleurd kalfsleer. Oude leren platten opnieuw aangebracht en nieuwe sloten in de stijl van de band" (vóór de restauratie slechts één slotje bewaard). Blijkens de beschrijving van P. Grootens gingen aan het huidige

corpus *IV* bladen vooraf die nu verdwenen zijn²⁹; op f. Ia stond de eigendomsaanteekening: *Desen boeck hoerdt toe suster mari van bijlaer alias anthonis*; de kopiïste daarentegen maakte zich niet bekend: *Bid voer dij dit heeft ghescreuen want sij is arm in doechden gebleuen* (f. 100v). Wellicht brachten Delftse clarissen, die in 1573 door de Geuzen uit de stad werden verdreven en een toevlucht vonden bij hun medezusters te Antwerpen, het hier besproken handschrift met zich mee: het is nl. gebonden bij *Een schriftuerlijck ghebedenboeck gheheeten De Christelijcke Practijck van bidden ...* Door broeder Peeter van Slupick bijder Goude, minderbroeder te Delft tot die Clarissen, Thantwerpen, Jan van Ghelen, s.d. (approbatio: 1561)³⁰.

LIT. – D. A. STRACKE, *Middelnerlandsche gebeden*, Ons geestelijk erf, [18]/1, 1944, p. 244-258 (p. 246 en 257-258: uitgave van f. 92v-94r, p. 252-257: uitgave van f. 96v-100v). L. MOEREELS, “*Wat de liefde Gods can bedryven*”. *Een reeks merkwaardige geestelijke brieven van een onbekend Westvlaams schrijver*, l.c., 22, 1948, p. 124-125: betr. vooral f. 44v-46v, 66r-67r, 67r-73r (opgelet, de auteur verwijst naar de misleidende oude foliëring!). D. A. STRACKE, *Vereering van het Heilig Aanschijn in de Nederlanden*, l.c., [19]/1, 1945, p. 242-243: betr. f. 45v-46v (opgelet, de auteur verwijst naar de misleidende oude foliëring!). ID., *Over het: “Ave mundi salutare”, in het Diets*, l.c., 24, 1950, p. 409-419: betr. f. 34r e.v. ID. *Bijdrage tot de Middelnerlandse devotie: de Vreugden en Weeën van Maria*, l.c., 26, 1952, p. 16-20: uitgave van f. 3v-9r, p. 126-129: uitgave van f. 89v-92v (betr. niet hs. Neerl. 17), p. 133-140: uitgave van f. 9v-16v.

Neerl. 22 (olim 22, *M6*, *M10*). GEBEDEN EN OEFENINGEN. – Oost-Nederland (Limburg), einde 15de - begin 16de eeuw.

INHOUD. – [1] F. 1r-20v Gebeden tot de H. Drieuldigheid: f. 1r-7v *Hier beghint een schoen ghebet vander heiliger drieuldicheit* (GHebenedijt ghelauet ende gheert sijstu heilighe drieuldicheit Ghewaer ewighe gotheit / PRIMS, p. 3-5), f. 7v-13r *Dit is een myndicke meditatie tot onsen lieuen here ihesum xpristum* (*Evangelische Peerle*, dl. 1, kap. 20; LIEFTINCK, p. 163, Ltk. 324 sub f. 96'; MEERTENS, VI, p. 50, nr. 14 sub 22)³¹, f. 13r-16v *Een schoen gebet vander heiliger drieuldicheit* (O Ghenadige heilige drieuldicheit enige gotheit Got ende here scepper hemelrijcs ende eertrijcks ende al dat bynnen is), f. 16v-20v *Een schoen gebet vander heiliger drieuldicheit* (O Hoghe gloriose heilighe drieuldicheit vader soen ende heilige geest Een mynlick got in drien personen Ic laue dy ende benedie dy in dijnre gotlicker ewiger guetheit). [2] F. 20v Gedichtje (O mensche aensich tot alre tijt waertoe dat ghi geschapen sijt Dit corte leuen is saen gedaen Dan salmen loen nae den werken ontfaen). [3] F. 21r-37r *Hier beghinnen deuote ghebeden totten herten ons lieuen heren Ende is ghedeylt op elken dach*

²⁹ In antwoord op mijn brief van 29 april 1986 aan de Boekbinderij Schrijen te Sittard met het verzoek mij een verslag van de restauratie te laten geworden, deelde de h. Peter H. J. M. Schrijen mij mede: “Het waren destijds kostenoverwegingen die ertoe leidden de rapportage en beschrijvingen zo beperkt mogelijk te houden” (brief van 5 mei 1986).

³⁰ B. DE TROEYER, *Bio-bibliographia Franciscana Neerlandica saeculi XVI*, I. *Pars biographica*. *De auteurs van de uitgegeven werken*, Nieuwkoop, 1969, p. 248-252; II. *Pars bibliographica*. *De edities*, 1970, p. 268, nr. 437 (met vermelding van het handschrift).

³¹ *Die grote euangelische Peerle ...* Nv eerstwerf in dye druck gebracht door die Cathuser tot Cuelen [Broeder Dierick Loer], Antwerpen, Henrick Peetersen van Middelburch, 1537, f. [Dii]r-[Dii]r. Zie ook L. REYBENS & J. HUYBEN, *Nog een vergeten mystieke grootheid: de Schrijfster der Evangelische Peerle*, Ons geestelijk erf, 2, 1928, p. 363.